

joj unifikaciji bogoslužja. Autor pritom posebno ističe dinamizam koji je pratio formiranje i razvitak kršćanskih bogoslužnih formi. Taj dinamizam nije bio uvjetovan isključivo unutarcrkvenim teološkim dijalogom, već je itekako zavisio od povijesno-kulturnog konteksta antičkog svijeta. I pored svjesnog distanciranja kršćana od mnogobožackih, odnosno helenističkih religija i kultova, Fürst smatra da je razumijevanje pojedinih bogoslužnih radnji pretrpjelo određene izmjene u diskursu s helenističkom filozofijom (primjer sakramentalne teologije, odnosno razumijevanja termina *mysterium* i *sacramentum*). Inzistiranjem na (u krajnjoj instanciji) originalnosti kršćanskog bogoslužja, Fürst teži ne precijeniti njegovu helenističko-židovsku pozadinu, ne isključujući pritom očiglednu interakciju s helenizmom.

nih bogoslužnih radnji pretrpjelo određene izmjene u diskursu s helenističkom filozofijom (primjer sakramentalne teologije, odnosno razumijevanja termina *mysterium* i *sacramentum*). Inzistiranjem na (u krajnjoj instanciji) originalnosti kršćanskog bogoslužja, Fürst teži ne precijeniti njegovu helenističko-židovsku pozadinu, ne isključujući pritom očiglednu interakciju s helenizmom.

Rade Kisić

Nenad MALOVIĆ, *Politische Repräsentation und transzendente Wahrheit. Eric Voegelin im öffentlichen Diskurs: Politische Institutionen einer pluralistischen Gesellschaft als Verwirklichung der Transzendenten Wahrheit*, Berlin, 2005., 296 str. (doktorska disertacija)

Doktorska disertacija Nenada Malovića sastoji se, uz uvod i zaključak, od osam poglavlja i bavi se političkom filozofijom Erica Voegelina (1901. – 1985.). Voegelin je jedan od rijetkih znanstvenika 20. stoljeća koji se u svojim promišljanjima suprotstavio pozitivizmu i scijentizmu u želji da naglasi čovjekovu temeljnu sposobnost i upućenost prema transcendentnom. Filozofija za njega znači interpretaciju čovjekovih transcendentnih iskustava. Ta čovjekova senzibilnost za transcendentno mora se prema Voegelinu manifestirati i u političkom poretku.

Prvo i drugo poglavlje disertacije usredotočeno je na prikaz i razumijevanje fenomena reprezentacije kao politič-

ke stvarnosti. U istraživanju dolazi na vidjelo kako je od pojave prosvjetiteljstva došlo do redukcije pojma reprezentacije za izbor zastupnika u parlament, tj. kako je došlo do redukcije »reprezentacije kao takve«, osobito s obzirom na njezinu tehničku funkcionalnost.

U istraživanju također dolazi do izražaja značenje simbola u politici. Simboli imaju značajnu ulogu u stvaranju i održavanju jedinstva političkog tijela kako bi ono kao politički čimbenik moglo biti funkcionalno. Istodobno simboli u sebi skrivaju opasnost ovladavanja cjelokupnom stvarnošću i zbog toga se opravdano postavlja pitanje o samoj potrebi realnog i ispravnog usmjeravanja

političkog potencijala od strane onih koji obnašaju vlast. Demokracija i reprezentacija u biti čine temeljna načela političkih institucija čija je zadaća postavljanje onih smjernica koje politička tijela koja su na vlasti trebaju usmjeravati prema ostvarenju pravednog političkog poretka.

Treće poglavlje iznosi na vidjelo filozofska promišljanja Erica Voegelina s osobitim naglaskom na filozofiju svijesti i antropologiju u kojoj treba prepoznati samu jezgru svake političke teorije koja želi biti po mjeri čovjeka. Nadalje, politika se treba zalagati za usklađivanje odnosa s antropološkim postavkama, koje s jedne strane počivaju na filozofskoj tradiciji, i s druge strane na kulturi čovječanstva u cjelini.

Politika traži poštivanje svih područja ljudskog života uzimajući pritom u obzir i čovjekovu načelnu otvorenost prema transcendentnom. Ne ideje kao takve, već egzistencijalna iskustva određuju čovjekovu političku usmjerenost. »Sve je politika, ali politika nije sve« (N. Malović, str. 271).

Na tom tragu pitanje reprezentacije dobiva nove dimenzije i prelazi granice puke tehničke funkcionalnosti.

U četvrtom poglavlju riječ je o tri ma modelima reprezentacije: deskriptivnom, egzistencijalnom i transcendentnom. Polazna točka u istraživanju Voegelinova fenomena reprezentacije bilo je zapravo vrijeme u kojem je on živio. To je vrijeme bilo opterećeno scijentističkim idealom znanosti prema kojem je važno samo ono što odgovara

metodi logičko-matematičkih, odnosno empirijsko-analitičkih postavki. Prema Voegelinu reprezentacija treba počivati na egzistencijalnom modelu, tj. na onom modelu koji uvažava čovjekov životni svijet. Nadalje, reprezentacija funkcionira u društvu na način artikulacije mogućih novih reprezentacija koje su plod pluralizma kulturnog blaga. Temeljni uvjet mogućnosti artikulacije određenog političkog tijela treba biti ono što je zajedničko, ono što određeno političko tijelo iznutra povezuje i dovodi do komunikacije i funkcionalnosti. Ne samo da jedno društvo stvara svoje reprezentacije, već je i ono samo reprezentacija jedne transcendentne istine, koja nije ništa drugo nego istina o sebi samoj. To je svakako važna točka napetosti na temelju koje Voegelin nadilazi uske i skućene okvire političke znanosti i ulazi u područje filozofske i teološke refleksije.

Peto poglavlje obrađuje tri modela transcendentne istine: kozmološki, antropološki i eshatološki model. Kozmološka istina prepoznatljiva je u starim orijentalnim kulturama kao dio jednog sveobuhvatnog kozmičkog poretka. Kozmički poredak služio je kao model za uređenje društva. U obradi antropološke istine, kada razmatra pitanja o istini duše, Voegelin se sadržajno i terminološki oslanja na Platona i Aristotela. Filozofsko silaženje u samu dubinu duše i otvorenost duše za ono božansko, za transcencenciju, odgovara iskustvu istine kao temeljnom duševnom poretku. Međutim, filozof ne smije u slatkoj

opijenosti onim božanskim ostati u tom stanju, jer je njegova primarna obveza da taj poredak u duši ostvari na razini društvenih događanja u kontekstu konkretne društvene stvarnosti. Način na koji je to moguće postići, nalazi se u čovjekovoj mogućnosti uvjeravanja u ono što je bolje, kvalitetnije i perspektivnije.

U inkarnaciji Isusa Krista (soteriološki model istine) Voegelin vidi vrhunac procesa diferencijacije transcendentnih iskustava. U tom smislu židovsko-kršćanska tradicija zauzima posebno mjesto u čovjekovu traženju istine o samome sebi. Inkarnacija Isusa Krista Božji je odgovor na čovjekova traženja. Po sebi je razumljivo da se to novo čovjekovo samorazumijevanje treba odraziti i na politički poredak kao i na samu tematiku odnosa Crkve i države.

U šestom poglavlju autor se bavi kritičkim promišljanjem fenomena gnoze u shvaćanju Erica Voegelina. Njegova pozornost osobito se usmjerava na različita moderna gnostička gibanja. Gnoza je za Voegelina posvjetovljenje transcendentnoga. Njezine najvažnije karakteristike su čovjekova težnja za samospasenjem i jedna daljnja sekularizacija društva. Na toj niti vodilji čitav razvoj zapadne civilizacije poslije raspada Rimskog Carstva predstavlja stalnu borbu raznih gnostičkih pokreta s obzirom na egzistencijalnu reprezentaciju. Među takve gnostičke pokrete Voegelin ubraja pozitivizam i scijentizam. Prema Voegelinu na osobit način postaje problematično razumijevanje gnoze koje više ne od-

govara opće prihvaćenim standardima i modelima koji se tiču klasičnog razumijevanja tog fenomena. Zato Voegelin nastoji definirati i izraditi vlastite kriterije za razumijevanje gnoze. Međutim, ti pokušaji u formuliranju novih kriterija ipak ostaju u strukturalnom i sadržajnom shvaćanju gnoze previše zatvoreni u klasične antičke okvire.

Sedmo poglavlje zapravo predstavlja važnu kritičku raspravu Voegelinovih postavki s posebnim osvrtom na njegovu filozofsku meditativnu metodu i shvaćanje istine. Budući da Voegelin sam sebe shvaća kao protivnika bilo koje ideologije, upravo zbog toga se nastoji u disertaciji ispitati njegova osobna ideološka nevinost. Na tom tragu autor disertacije pokušava odgovoriti na pitanje krije li se iza maske kritičara ideologije zapravo sam ideolog?

Osmo poglavlje suočava Voegelinovu misao sa situacijom modernog pluralističkog društva i pokazuje njegov doprinos u kritici svakog oblika totalitarizma i liberalizma. Uspoređivanje vlastite koncepcije politike s političkim konceptom Clauda Leforta može nas voditi do zaključka da mjesto jedne apsolutne političke moći mora biti pod trajnim nadzorom, ako se želi izbjeći opasnost totalitarizma.

Na sličan način i Niklas Luhmann smatra da u jednom funkcionalno diferenciranom društvu mora postojati mogućnost javnog diskursa, u kojem se na način konstruktivne kritike trajno postavljaju u pitanje određeni podsustavi

društva, kako bi se izbjegla svaka opasnost apsolutizacije bilo kojeg društvenog segmenta, pa i onog političkoga.

Zbog toga se komunitaristički koncept jednog Amitaia Etziona pojavljuje kao Voegelinov posve razumljivi saveznik u trajnom sprječavanju upadanja u bilo kakav ekstremizam totalitarizma ili liberalizama. Na tragu spomenutih usporedbi, koje su detaljno provedene i kritički promotrene, nastoje se razraditi kriteriji na temelju kojih je moguće u pluralističkom društvu prijeći put od transcendentne istine do konkretne političke institucije.

Na tragu rečenoga može se kazati da je Voegelinu na osobit način stalo do postavljanja vlastite političke teorije i do formuliranja jedne nove znanosti o politici. Prema Voegelinu politika se ne može razumijevati samo kao neko usko i uokvireno područje ljudskog života. Naprotiv, politiku treba shvatiti kao jednu cjelinu ljudskog djelovanja u koju čovjek unosi cjelovito sama sebe sa svim svojim potencijalima i mogućnostima.

Samo se cjelovit čovjek može baviti politikom. Takav cjelovit čovjek u svojoj egzistenciji objedinjuje sve napetosti koje su na djelu između imanencije i transcendencije. Upravo u tim napetostima zrcali se cjelokupan čovjekov život, čovjekov životni svijet ili drukčije rečeno, faktičnost čovjekova života. U taj čovjekov životni svijet i tu faktičnost njegova života ulaze religiozna iskustva, njegovi vjeronazori i svjetonazori, njegovi vriednosni sustavi i modeli. Sve to utječe

na čovjekovu osobnost i čini ga osobom koja je sposobna zalagati se za odgovornu politiku. Ili drukčije rečeno: odgovorna politika treba trajno uvažavati sve dimenzije čovjekova života, jer uvažavanje svih dimenzija čovjekova života može trajno doprinositi općem dobru i pozitivnom razvoju društva u cjelini.

Budući da se čovjeka ne može shvatiti i protumačiti samo kao matematički broj ili kao šifru, postaje jasno da se Voegelin okreće prema filozofiji i teologiji, ali i prema drugim humanističkim i društvenim znanostima kako bi se mogla dobiti što cjelovitija slika o čovjeku. Jer samo čovjek u svojoj cjelovitosti može odgovorno gledati na svijet politike i aktivno se baviti politikom.

Sve to pokazuje da sfera političkoga zahvaća jednu širu dimenziju čovjekova života i ne može se svesti samo na neka tehnička rješenja s obzirom na ustroj i uređenje države. Naprotiv, sfera političkoga zahvaća čovjekovu cjelokupnu kulturnu dimenziju koja je uvijek nastojala čovjeka tematizirati u svim sferama njegova života. Zato pojam političkoga treba nadići puku dimenziju tehničkoga i uvažiti čovjekovu religioznu, društvenu i humanu dimenziju. Uvažavanje naznačenih dimenzija čovjekova života može konstruktivno doprinositi jednom novom samorazumijevanju čovjeka u cjelini i jednom novom pristupu politici.

Autor disertacije u zaključnim napomenama nastoji istaknuti da kvaliteta jedne države naposljetku ovisi o kvaliteti društva i zato se ne smije zanemariti

trajno kritičko propitivanje u kojem se »duhovnom stanju« nalazi društvo. Ako društvo proživljava duhovnu krizu, teško da je moguće očekivati zamjetljiviji društveni napredak. Stoga je potrebno da se odgovorno društvo, odnosno odgovorni demokratski poredak trajno nadahnjuje na moralnim i etičkim vrijednostima, pri čemu treba uvijek iznova imati u vidu i religiozne vrijednosti koje su kulturno i tradicijski vezane za razvoj društva u cjelini.

Autor disertacije ispravno zaključuje da se pojmu transcencije u suvremenim političkim teorijama posvećuje doduše određena pozornost, ali taj pojam u kontekstu pluralističkog društva i u kontekstu suvremenih globalizacijskih procesa sve više gubi na važnosti i značajnosti.

Stoga je razumljivo da Voegelin u razvijanju vlastitog političkog koncepta nastoji na temelju jedne nove antropološko-etičke perspektive razviti i ponovno oživjeti raspravu o transcenciji, odnosno »transcendentnoj istini« i na taj način stvoriti antropološko-etičke pretpostavke koje u duhu pluralističkog društva ništa ne isključuju, nego naprotiv otvaraju nova pitanja i traže nove odgovore.

Zato je potrebno u jednom novom političkom diskursu stvarati mogućnosti koje bi trebale ponovno voditi do novog razumijevanja i tumačenja transcencije i »transcendentne istine« i na taj način upotpuniti sliku o čovjeku. U protivnom, prema Voegelinu, postoji opasnost

da nas zarobi totalitarizam u kojem čovjek gubi svoju slobodu i osobnost.

Nadalje, da bi se mogla izbjeći opasnost totalitarizma, potrebno je prema Voegelinu, sa svom ozbiljnošću uzeti u obzir ulogu i značenje javnosti, odnosno ulogu i značenje institucija civilnoga društva. Institucije civilnoga društva nisu u demokratskim sustavima samo korektiv vlasti, nego bi one trebale prije svega biti i aktivni kreatori novih i kvalitetnijih rješenja u ostvarenju izvorne demokracije.

Dakle, filozofiji i teologiji, s obzirom na političku filozofiju, kako je shvaća Voegelin, pripada zadaća da nam uvijek iznova posješćuju i posreduju cjelovitu sliku o čovjeku, koja s obzirom na različite psihološke, sociološke i ekonomske fenomene počiva i na religioznim i etičkim postavkama.

Sabrana djela Eica Voegelina broje ukupno 34 sveska, što govori u prilog tomu da je on bio vrlo svestran i plodan autor koji je s različitih socioloških, filozofskih i teoloških polazišta promišljao i stvarao političku filozofiju, koju je nastojao shvatiti kao jednu interdisciplinarnu znanost.

Doktorska disertacija Nenada Malovića iznosi na vidjelo temeljne aspekte Voegelinove političke filozofije i zato je dobar uvod u čitanje i razumijevanje Voegelinove političke misli. U svakom slučaju bilo bi dobro da se doktorska disertacija prevedu na hrvatski jezik, kako bi i šira čitalačka javnost u Hrvatskoj mogla biti upoznata s bogatstvom i

izvornošću Voegelinovih razmatranja o politici. Jer sva ta pitanja, koja je u svojoj disertaciji na tragu Voegelinove misli razmatrao i kritički propitivao Nenad

Malović, ostaju aktualna i za našu mladu hrvatsku demokraciju.

Josip Oslić